

A Qur'anic Analysis of the Relationship between the Waiting and Islamic Resistance in the School of Shahid Soleimani

Sedigheh Banazadeh¹

Khadijeh Hosseinzadeh Barde'ei²

Received: 01/01/2022

Accepted: 01/02/2022

Abstract

The School of Shahid Soleimani is a school derived from the comprehensive school of Prophet Mohammad and a modern model of pure Islam based on the school of the Imams (Imam Khomeini and Imam Khamenei) of Iranian Revolution, which promotes the reappearance and favorable society of Mahdavi by processing the characteristics of resistance and resilience to structural cohesion and functional change. Therefore, the waiting (for Imam Mahdi) and resistance are two components of Qur'anic culture. The question of the paper is what is the relationship between the two components of the waiting and resistance in this school, from the perspective of the Holy Qur'an? The current study seeks to answer this question through descriptive-analytical method and data collection with the aim of providing a clear picture of the relationship between the waiting and resistance in Shahid Soleimani's School. The analysis of Qur'anic verses leads us to the important fact that these two components have a

1. Islamic Seminary Student Level 3 in Qur'anic Interpretation and Sciences of Al-Zahra University, Iran (Corresponding Author). Mahanisedegheh@gmail.com.

2. Researcher in the field of Qur'anic Interpretation and Sciences, Women's Islamic Studies Research Institute, Al-Zahra University, Qom, Iran. Hosinzadeh110@gmail.com

* Banazadeh Mahani, S. & Hosseinzadeh Barde'ei, K. (1400 AP). A Qur'anic Analysis of the Relationship between the Waiting and Islamic Resistance in the School of Shahid Soleimani, *Journal of Mahdavi Society*, 2(4), pp. 88-123. DOI:10.22081/JM.2022.62835.1044

two-way relationship. Because the resistance includes elements of insight, inclination and behavior effective on the waiting such as monotheism, believing in Wilayat, seeking martyrdom, anti-arrogance, authority and the establishment of the Islamic government. The waiting is also an effective factor in creating a necessary vision for the existence of God's authority, proving the tendency to seek justice and hope for divine victory, and establishing resistance behavior such as defending the oppressed and reviving the governance of religion. With this viewpoint, we can achieve a new horizon of the human world unity, human's freedom from any kind of slavery, comprehensive rejection of Taghut, pure life and revival of the new Islamic civilization.

Keywords

The Waiting, Islamic Resistance, Shahid Soleimani's School, Elements of the Waiting, Components of Resistance.

تحلیل قرآنی رابطه انتظار و مقاومت اسلامی

در مکتب شهید سلیمانی

صدیقه بن‌زاده ماهانی^۱ خدیجه حسین‌زاده باردئی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۲

چکیده

مکتب شهید سلیمانی، مکتبی برآمده از مکتب جامع محمدی و ترجمان روزآمدی از اسلام ناب محمدی به تأسی از مکتب امامین انقلاب است که پیش‌رانی ظهور و جامعه مطلوب مهدوی را با فرایندسازی شاخصه‌های مقاومت و تاب‌آوری به سوی انسجام ساختاری و تحول کارکردی پیش می‌برد؛ از این‌رو انتظار و مقاومت دو مؤلفه از فرهنگ قرآنی هستند. پرسش این است که دو مؤلفه انتظار و مقاومت در این مکتب، از منظر قرآن کریم چه رابطه‌ای دارند؟ پژوهش حاضر می‌کوشد با هدف ارائه تصویری روشن از رابطه انتظار و مقاومت در مکتب شهید سلیمانی، با روش توصیفی - تحلیلی و جمع‌آوری داده‌ها، به این پرسش پاسخ دهد. تحلیل آیات قرآنی ما را به این مهم رهنمون می‌سازد که این دو مؤلفه رابطه‌ای دوسویه دارند؛ زیرا مقاومت دارای عناصر پیشی، گزاشی و رفتاری مؤثر بر انتظار همچون توحیدمحوری، ولایت‌مداری، شهادت‌طلبی، استکبارستیزی، اقتدار و استقرار حکومت اسلامی است؛ همچنین انتظار عاملی مؤثر در ایجاد بینش اضطرار به وجود حجت خدا، تثبیت گرایش عدالت‌خواهی و امیدداشتن به نصرت الهی و استقرار رفتار مقاومتی مانند دفاع از مستضعفان و احیای حاکمیت دین است. با این دید می‌توان به افق جدیدی از وحدت جهان بشری، آزادی بشریت از هر نوع بندگی، نفی همه‌جانبه طاغوت، حیات طیبه و احیای تمدن نوین اسلامی دست یافت.

کلیدواژه‌ها

انتظار، مقاومت اسلامی، مکتب شهید سلیمانی، عناصر انتظار، مؤلفه‌های مقاومت.

۱. طلبة سطح سه تفسیر و علوم قرآنی جامعه الزهراء علیها السلام، ایران (نویسنده مسئول). Mahanisedegheh@gmail.com
۲. پژوهشگر رشته تفسیر و علوم قرآنی پژوهشگاه مطالعات اسلامی زنان جامعه الزهراء علیها السلام، قم، ایران.

Hosinzadeh110@gmail.com

* بن‌زاده ماهانی، صدیقه؛ حسین‌زاده باردئی، خدیجه. (۱۴۰۰). تحلیل قرآنی رابطه انتظار و مقاومت اسلامی در مکتب شهید سلیمانی، دوفصلنامه علمی - تخصصی جامعه مهدوی، ۲(۴)، صص ۸۸-۱۲۳.

DOI:10.22081/JM.2022.62835.1044

مقدمه

همواره در تاریخ، میان دو جبهه حق و باطل ستیز و تقابل بوده است. هرکدام از این دو جبهه نیز دارای اهداف و آرمان‌هایی بوده و هستند که یکی به حکم غرایز و خواهش‌های نفسانی عمل می‌کند و دیگری به حکم عقل و فطرت بر شریعت عمل می‌کند؛ اما هر دو به دنبال سیطره جهانی و جاودانگی هستند (مطهری، ۱۳۷۰، ص ۱۳۷). هدف خالق هستی از آفرینش نظام هستی، عبودیت و ربوبیت ذاتی خداست؛ از این رو آموزه‌ها و دستورهای صادرشده از شارع مقدس بر مبانی، اصول و درهم‌تنیدگی خاصی مبتنی هستند؛ زیرا انتظار بستر و جوهره اصلی مقاومت را مهیا می‌کنند و مقاومت هم نوعی کنش و وظیفه اساسی منتظران و زمینه‌ساز حکومت مهدوی در دوره انتظار است. از سویی، انتظار و مقاومت در این مکتب، جایگاه والایی در بنیان‌مدینه فاضله و تمدن نوین اسلامی دارد (شیرازی، ۱۳۹۹، ص ۱۰).

پیشینه پژوهش

مطابق بررسی‌ها، اثری هم‌عنوان یا هم‌مضمون با نوشتار حاضر یافت نشد؛ اما در ضمن برخی آثار به این موضوع پرداخته شده است. کتاب انتظار عامل مقاومت و حرکت به قلم آیت‌الله لطف‌الله صافی گلپایگانی (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۵) و مقاله «تبیین گفتمان انتظار در مهندسی فرهنگ مقاومت» به قلم آقایان امیرمحسن عرفان و محمدعلی فلاح تنها به تبیین تأثیر انتظار بر مقاومت پرداخته‌اند (عرفان و فلاح، ۱۳۹۳). در مقاله «راهبردهای مقاومت در دوره انتظار از منظر قرآن» نویسنده به تبیین تأثیرات مقاومت بر انتظار می‌پردازد؛ ولی از تأثیرات انتظار بر مقاومت سخنی به میان نیاورده است (سحر خوان، ۱۳۹۹). از سویی هرچند محمدعلی اصفهانی و علی شیرازی به ترتیب در مقاله «اصول و مبانی قرآنی مکتب شهید سلیمانی» (اصفهانی، ۱۳۹۹) و کتاب شاخص‌های مکتب شهید سلیمانی (شیرازی، ۱۳۹۹) قلم زده‌اند؛ اما در این آثار رابطه مقاومت و انتظار در مکتب شهید سلیمانی تبیین نشده است. نوآوری این پژوهش، تحلیل رابطه دوسویه انتظار و مقاومت در مکتب شهید سلیمانی و تحلیل قرآنی آن است.

۱. مفهوم‌شناسی

«انتظار»، «مقاومت اسلامی» و «مکتب شهید سلیمانی» از جمله مفاهیمی است که پیش از پرداختن به اصل بحث باید تبیین شوند.

۱-۱. انتظار

انتظار در لغت از ریشه «نَظَرَ» به معنای «چشم‌به‌راه‌بودن همراه با نگرانی و چشم‌داشتن» است و تفاوتی ندارد مصدر متعدی یا اسم مصدر باشد (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۳۸۰؛ زبیدی، ۱۴۲۸ق، ج ۷، ص ۵۳۹؛ معین، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۳۶۶؛ دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۷، ص ۲۹۴)؛ همچنین واژه انتظار و مشتق‌های آن در ۷ آیه از قرآن کریم به کار رفته است (ر.ک: سجده، ۳؛ ص، ۱۵؛ فاطر، ۴۳؛ انبیا، ۱۰۵؛ قصص، ۵؛ نور، ۵۵؛ اعراف، ۷۱) که همگی به معنای لغوی این واژه ناظر است و ارتباطی با «انتظار مصطلح» ندارد (سلیمان، ۱۳۹۲). درباره معنای اصطلاحی «انتظار» دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. «انتظار» در اصطلاح روایی عاملی مخرب و خمود نیست؛ بلکه عاملی حرکت‌آفرین است (نعمایی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۴؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲، ص ۴۷۹؛ مجلسی، ۱۳۹۷، ج ۵۲، ص ۱۲۲). از دیدگاه امام خمینی علیه السلام «انتظار فرج، انتظار قدرت اسلام است و باید قدرت اسلام در عالم تحقق پیدا کند و مقدمات ظهور - ان شاء الله - تهیه شود» (امام خمینی، ۱۳۶۹، ص ۱۹۶). در بیان رهبری انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای نیز «انتظار» به معنای قانع‌نشدن، قبول‌نکردن وضع موجود زندگی انسان و تلاش برای رسیدن به وضع مطلوب است که به طور مسلم این وضع مطلوب با دست قدرتمند ولی خدا، حضرت حجت بن الحسن علیه السلام تحقق پیدا خواهد کرد (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۵/۲۷)؛ بنابراین انتظار همان چشم‌داشتن و امیدی است که مردم در مورد ظهور منجی و مصلح و حاکم عادل مطلق عالم بشریت، در اذهان و رفتارهای خود برای تغییر وضع کنونی و ثبات وضع مطلوب دارند.

۲-۱. مقاومت اسلامی

مقاومت واژه‌ای عربی، از فعل ثلاثی مجرد «ق و م» بر وزن مفاعله و به معنای «با هم از جا بلندشدن»، «با کسی ضدیت کردن» و نیز «ایستادگی و پایداری کردن» است

(ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۴۹۹؛ دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۱۳، ص ۱۸۸۱). فعل این واژه در عربی تنها در باب مفاعله کاربرد دارد؛ زیرا مقاومت، زمانی به کار می‌رود که یک طرف به دلایلی بر طرف دیگر غالب شود و طرف مقابل می‌بایست در برابر آن از خود پایداری نشان دهد (کیانی و میرقادری، ۱۳۹۰، ص ۷۱). اینکه مقاومت تنها به رویارویی در میدان جنگ محدود باشد، از معنای واژه قابل استفاده نیست؛ بلکه هر نوع مقاومت در برابر عوامل برهم‌زننده تعادل و توازن را شامل می‌شود. واژه مقاومت در قرآن به صراحت نیامده است؛ اما واژگان مترادف آن بارها بیان شده است. قرآن در تبیین فرهنگ مقاومت، از مباحث گوناگون و عینی، مثل واژه‌های استقامت (شورا، ۱۵؛ هود، ۱۱۲)، صبر (آل عمران، ۲۰۰) و ثبات قدم داشتن (بقره، ۲۵۰؛ آل عمران، ۱۴۷ و انفال، ۱۱ و ۴۵) استفاده کرده است. در واقع واژه مقاومت جانشین یا دست کم هم‌نشین واژه جهاد است و این هم‌نشینی را از آیه «فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا» (فرقان، ۵۲) می‌توان فهمید (ابن عاشور، ۱۴۲۰ق، ج ۱، ص ۷۳؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷، ص ۲۷۳). این آیه بر مقاومت در عرصه فرهنگ دلالت دارد (یوسفی مقدم، ۱۳۹۹، ص ۶۲).

مقاومت در کلام رهبری معظم نیز این گونه تعریف شده است: «مقاومت، یعنی اینکه اگر انسان یک راهی را حق بداند، آن را انتخاب کند و در این راه شروع به حرکت کند؛ به طوری که موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴). این تفکر بر اساس نظریه امام خمینی علیه السلام و از تجربیات بعد از انقلاب و در طول تاریخ انقلاب اسلامی است که با مشارکت مردم در همه صحنه‌ها به منصف ظهور رسانده شد (اسدی و رجبی، ۱۳۹۶، ص ۱۰۱)؛ پس مقاومت اسلامی، مجموعه‌ای از باورها و اندیشه‌ها و مدل‌های رفتاری مبتنی بر پایداری در برابر دشمنی‌ها و تجاوزگری‌های نظام سلطه، در همه شئون و عرصه‌های حیاتی انسان‌هاست که موجب برافراشته شدن پرچم اصلاح و هدایت تشریحی انسان‌ها می‌شود و این امر تا قیام مصلح جهانی ادامه خواهد داشت.

۳-۱. مکتب شهید سلیمانی

برای تبیین مکتب شهید سلیمانی می‌بایست نخست آگاهی مختصر و مفیدی درباره

مفهوم واژه مکتب داشت. واژه مکتب^۱ به معنای مصدر میمی (کتابت و نوشتن)، اسم زمان (زمان نوشتن) و اسم مکان (مکان نوشتن) به کار می‌رود. در زبان عربی و فارسی، مکتب بیشتر به معنای اسم مکان (مکان نگارش و آموزش علم) به کار رفته است (هدایتی، ۱۳۹۳، ص ۱)؛ ولی در اصطلاح عبارت است از یک طرح جامع و منسجم که می‌خواهد بر جهان‌بینی و دستور عمل‌هایی که ارائه می‌نماید، بشر را به کمال و هدف نهایی راهنمایی کند. در واقع مکتب مجموعه جهان‌بینی و ایدئولوژی یک انسان است (دانشمندی، ۱۳۹۹، ص ۵۱).

به عبارتی مکتب و ایدئولوژی «یک تئوری کلی، یک طرح جامع و هماهنگ و منسجم [است] که هدف اصلی، کمال انسان و تأمین سعادت همگانی است و در آن، خطوط اصلی و روش‌ها، بایدها و نبایدها، خوب‌ها و بدها، هدف‌ها و وسیله‌ها، نیازها و دردها و درمان‌ها، مسئولیت‌ها و تکلیف‌ها مشخص شده باشد و منبع الهام تکلیف‌ها و مسئولیت‌ها برای همه افراد بوده باشد» (مطهری، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۵۵). تعریف مختار از مکتب در این پژوهش، تعریف شهید مطهری است؛ زیرا هدف در نوشتار حاضر، تبیین «هست و نیست‌ها» و «باید و نبایدها»ی مکتب حاج قاسم در ارتباط دو سویه انتظار و مقاومت است. از دیدگاه رهبر انقلاب داشتن مکتب از الزامات هر تمدنی است؛ زیرا هیچ ملتی نمی‌تواند بدون یک فکر و ایدئولوژی مکتب تمدن‌سازی کند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳). بعد از شهادت حاج قاسم سلیمانی، یکی از مطالبات امام جامعه این بود که ما به حاج قاسم سلیمانی، به چشم مکتب نگاه کنیم (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۲۷). مکتب حاج قاسم، دارای سه بعد معنویت (اخلاص)، عقلانیت (تدبیر) و عدالت است و همواره با سیاست درهم‌تنیده شده و نگاه حاکم بر آن، بین‌المللی و جهانی است. این مکتب پاسدار ارزش‌های اسلامی و انسانی است (خانی و محمدی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۰)؛ بنابراین منظور از مکتب شهید سلیمانی، مجموعه‌ای از اعتقادات محکم و منسجم، رفتارهای مرتبط و

1. school

نمودهای برخاسته از اعتقادات، خلیات و رفتار ایشان است؛ به گونه‌ای که از وی شخصیتی الگو و جامع ارائه می‌دهد که خروجی مکتب اهل بیت علیهم‌السلام است.

۲. تحلیل قرآنی تأثیر مقاومت بر انتظار در مکتب شهید سلیمانی

فرهنگ مقاومت در آیات قرآن دارای عناصر بینشی، گرایشی و رفتاری متعدد و تأثیرگذار بر فرهنگ انتظار است که در ادامه به تفصیل به بررسی آن می‌پردازیم:

۲-۱. تحلیل قرآنی تأثیر عناصر بینشی مقاومت بر انتظار

عنصر بینشی همان ایدئولوژی و شناخت‌هایی است که نقش زیربنا و شالوده اصلی هر فرهنگی را بر عهده می‌گیرد. خدامحوری و ولایت‌پذیری نیز از جمله مهم‌ترین عناصر تأثیرگذار بینشی مقاومت بر انتظار است که به بررسی آنها خواهیم پرداخت:

۲-۱-۱. تحلیل قرآنی تأثیر توحیدمحوری بر انتظار

خدامحوری و بالاترین مرتبه آن، یعنی اخلاص، بزرگ‌ترین مؤلفه مکتب حاج قاسم است. در آیات قرآن نیز توحیدمحوری یکی از عناصر بینشی مهم مقاومت اسلامی معرفی شده است. خداوند متعال در آیه زیر با اشاره به رابطه میان استقامت و خدامحوری، این گونه به پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم امر کرده است: «فَلِذَلِكَ فَادُعْ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ؛ پس به سوی همان (شریعت، مردم را) دعوت کن و همان گونه که مأموری پایداری نما، و از هوا و هوس‌های آنان (کفار و مشرکان) پیروی مکن، و بگو: به هر کتابی که خدا فرو فرستاده ایمان آوردم و مأمورم که میان شما عادلانه رفتار کنم؛ خداوند پروردگار ما و شماست» (شوری، ۱۵). رابطه میان استقامت و خدامحوری در این آیه، به این شکل است که پس از امر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به استقامت، اشاره می‌کند که پروردگار همه مردم یکی است و غیر از «الله» تعالی، مردم ارباب دیگری ندارند تا هر کسی به رب خود بپیوندد و بر سر ارباب خود نزاع کنند؛ بلکه رب همه و صاحب همه شریعت‌ها

یکی است و همه بندگان مملوک یک پروردگار هستند و تنها یک خداست که همه را تدبیر می کند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸، ص ۳۳)؛ پس مهم ترین مؤلفه فرهنگ جهادی، بینش توحیدی است که نقش بسزایی در تقویت مقاومت اسلامی دارد. خدامحوری، اصل همه علوم، سرّ معارف دینی، مایه دین، بنیان مسلمانی و تمایزبخش دوست از دشمن است و هر طاعتی بدون توحید، بی ارزش و سرانجام آن تاریکی است. انسان موحد، همیشه خود را در محضر خداوند می بیند؛ از این رو در برابر مشکلات و ناراحتی ها خود را نباخته و همانند امام حسین علیه السلام در سخت ترین مشکلات استقامت می ورزد (محمدی، ۱۳۹۹، ص ۹۶). البته توحیدمحوری، تنها اعتقاد به خدا نیست؛ بلکه توحید مطابق آیه «تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا» (آل عمران، ۶۴) عبارت است از اعتقاد به خدا و کفر به طاغوت؛ عبودیت خدا و عدم عبودیت غیر خدا. با توجه به اینکه عبارت «وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا» دلالت بر این دارد که پیروی از انسان ها، عادات و نظام های اجتماعی بی دلیل، بدون اینکه به اراده الهی منتهی شود، شرک است (خامنه ای، ۱۳۹۱/۸/۲۳). شهید سلیمانی بر این باور بود که هر کسی از خدا ترسید، خدا همه چیز را از او می ترساند و هر کسی از خدا نترسید، خدا او را از همه چیز می ترساند. به باور ایشان اخلاص مسئولان باید به مثابه اخلاصی باشد که پدر و مادر نسبت به فرزندشان دارند. اخلاص باید در بیان، عمل و فکر تجلی کند. شهید سلیمانی به سنت الهی باور داشت و بدخالص خدا بود؛ به عبارتی درجه خدا باوری در ایشان به درجه اخلاص رسیده بود: «از همه بالاتر، اخلاص او بود؛ این ابزار شجاعت و تدبیر را برای خدا خرج می کرد، اهل تظاهر و ریا و مانند اینها نبود، اخلاص خیلی مهم است و ما باید در خودمان اخلاص را تمرین کنیم» (خامنه ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸). نماز شب حاج قاسم صحنه عشق بازی با خدا بود و شوق وصل الهی در شهید سلیمانی موج می زد؛ به گونه ای در مکتوبات ایشان آمده است: «خداوندا مرا بپذیر، عاشق دیدارتم؛ همان دیداری که موسی را ناتوان از ایستادن و نفس کشیدن نمود. خداوندا مرا پاکیزه بپذیر». او با این اعتقاد در وصیت نامه خود نوشت: «شهادت می دهم که قیامت حق است، قرآن حق است، بهشت و جهنم حق است، سؤال و جواب حق است؛ معاد، عدل، امامت، نبوت حق است» (ر.ک: وصیت نامه

شهید سلیمانی). عنصر خدامحوری، راز آرامش در چشمان، سکینه و طمأنینه قلبی و محبوبیت وی بود. از سویی اعتقاد به مهدویت و انتظار به معنای واقعی آن از توحید ریشه می‌گیرد و اولین نتیجه انتظار و مقاومت، توحید و مبارزه با شرک است؛ زیرا معتقدان به مهدویت نه تنها خود هر روز بر معرفت توحیدی‌شان می‌افزایند؛ بلکه دیگران را نیز به توحید فرا می‌خوانند و با مظاهر شرک مبارزه می‌کنند (جعفری، ۱۳۹۷، ص ۱۰)؛ بنابراین ایمان به خدا و کفر به طاغوت که نقطه کانونی همه ادیان الهی و از عناصر پیشینی مقاومت هستند، تأثیر بسزایی در نهادینه‌سازی مقاومت در انتظار دارند؛ چون رب بودن الله دلالت بر این دارد که الله منبع جوشان همه قدرت‌های هستی است و منتظران واقعی با تکیه بر این قدرت لایتناهی مصیبت‌های این راه را طی می‌کنند. امامین انقلاب و شاگرد شایسته ایشان با همین نظریه (خداباوری توأم با اخلاص)، توانستند خوانش جدیدی از مکتب اسلام و انتظار و مقاومت اسلامی ارائه دهند. مطابق آیاتی از قرآن کریم (قصص، ۴؛ نور، ۵۵؛ توبه، ۳۲ و ۳۳؛ غافر، ۵۱ و...)، عامل موفقیت جریان مقاومت و پیروزی منتظران نیز همین دو عامل، یعنی خداباوری و بندگی خداست.

۲-۱-۲. تحلیل قرآنی تأثیر ولایت‌مداری بر انتظار

ولایت‌مداری و باور به ولایت فقیه از مقومات پیشینی مقاومت در عصر انتظار است. باور به حاکمیت ولایت فقیه در عصر غیبت و در نتیجه تلاش برای تحقق چنین حاکمیتی، عامل اصلی مقاومت در برابر طاغوت و زمینه‌سازی ظهور می‌شود (سرخوان، ۱۳۹۹، ص ۱۷۴)؛ از این رو قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از خدا و پیامبر خدا و اولو الأمر [اوصیای پیامبر] اطاعت کنید» (نساء، ۵۹). در آیه و وجوب اطاعت از رسول منوط به اذن خدا شده و اطاعت اولی الأمر نیز در آرا و اقوال همچون اطاعت از رسول بر مردم واجب شده است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۴، ص ۳۹۱). می‌توان اذعان کرد که در مکتب سلیمانی ولایت‌مداری از اصلی‌ترین اصول بینشی است؛ زیرا که ایشان باور داشتند مواضع رهبری حکم «الله» است (جلالیان، ۱۳۹۹، ص ۱۸). این بینش در گوشه گوشه زندگی پر بار و

سطر سطر وصیت‌نامه‌ی پر از حکمت ایشان مشهود است. آنجا که برادران و خواهران ایرانی خود را به مراقبت از اصل ولایت فقیه فرامی‌خوانند و این اصل را جزئی از مقدسات می‌دانند. یا خطاب به مردم دیارش کرمان، خواسته قلبی‌اش را ولایت‌مداری تا آخر مردم می‌داند و دوست دارد مردمان دیارش بر حول و محور این ولایت که همان ولایت علی بن ابیطالب علیه السلام و خیمه‌ی اهل بیت علیهم السلام است، بگردند. یا آنجا که خطاب به سیاست‌مداران کشور، نصیحت‌ها و منویات رهبری را نسخه درمان مشکلات جامعه می‌داند و اعتقاد حقیقی و عملی به ولایت فقیه را بر همه مسئولان لازم می‌داند و خطاب به نیروهای مسلح ولایت‌مداری را شرط خلل‌ناپذیر و اساس بقای نیروهای مسلح ایران می‌داند؛ اما آنجایی که با لحنی سرشار از ادب و معرفت خود را سرباز در میدان معرفی می‌کند، از برج دیده‌بانی به عالمان و مراجع معظم گزارش می‌دهد که این دوره با دوره‌های دیگر تفاوت دارد. قصد خناسان و مستکبران، الحادگری محض و انحراف عمیق و برگشت‌ناپذیر است. او تنها صراط نجات را حمایت بی‌قید و شرط از انقلاب و ولایت فقیه می‌داند (ر.ک: وصیت‌نامه شهید سلیمانی).

از سویی ولایت‌مداری از مهم‌ترین عناصر نقش‌آفرین در تقویت مقاومت اسلامی است که از نبوت آغاز شده و در ادامه به امامت رسیده و به ولایت فقیه ختم می‌شود (محمدی، ۱۳۹۹، ص ۹۷). در مکتب شهید سلیمانی که همچون دانشگاهی است که همگان باید در آن زانوی تلمذ بر زمین بزنند (غلامرضایی، ۱۳۹۸، ص ۵۲)، ولایت‌پذیری در عصر غیبت ولیّ خدا، همان نخ تسبیحی است که آحاد مردم را از هر طیف و گروهی جمع می‌کند. ایشان تبعیت از فرمان‌های رهبری معظم انقلاب را از شئون عاقبت‌بخیری می‌داند و می‌فرماید: «والله والله والله از مهم‌ترین شئون عاقبت‌بخیری رابطه قلبی، دلی و حقیقی ما با این حکیمی است که امروز سکان انقلاب را در دست دارد» (<https://www.mizan.news/fa/news/584360>)؛ پس در این مکتب ولیّ فقیه جامع‌الشرائط با بصیرت‌بخشی و تصمیم‌های کلان مبتنی بر اصول اسلامی، نظام اسلامی را از خطرها مصون می‌دارد و با ایجاد انگیزه مقاومت در برابر ظالمان عالم، در عصر انتظار، فرهنگ انتظار را در جامعه اسلامی نهادینه‌سازی می‌کند.

۳. تحلیل قرآنی تأثیر عناصر گرایشی مقاومت بر انتظار

برای ایجاد فرهنگی شایسته در جامعه، شناخت و بینش به تنهایی کافی نیست و افزون بر آن، به نیروهای دیگری هم نیاز است و آن نیروها همان عناصر احساسی، عاطفی و گرایشی هستند که نقش بسزایی در تثبیت تحولات شناختی دارند و عامل‌های مهمی در تثبیت فرهنگ مقاومت هستند. عناصر شهادت‌طلبی، استکبارستیزی و عزت‌طلبی از جمله مهم‌ترین عناصر تأثیرگذار گرایشی مقاومت بر انتظار در مکتب شهید سلیمانی است که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود:

۱-۳. تحلیل قرآنی تأثیر شهادت‌طلبی بر انتظار

شهادت‌طلبی شامل باور به معاد، اعتقاد راسخ به حق‌بودن راه اسلام ناب محمدی ﷺ، ایستادگی در مقابل دشمن، ایثار و فداکاری برای حفظ انقلاب و اسلام است (درزی کلایی و آقاحسینی، ۱۳۹۱، ص ۹۹). خداوند در قرآن کریم شهادت در راه خدا را چنین ترسیم می‌کند: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ؛ و کسانی را که در راه خدا کشته می‌شوند، مرده نخوانید؛ بلکه زنده‌اند، ولی شما نمی‌دانید» (بقره، ۱۵۴). تصویرگری این آیه و آیات دیگر قرآنی از مسئله شهادت، عامل بسیار مهمی در مبارزهٔ حق در برابر باطل وارد میدان ساخته است که کاربرد آن از هر سلاحی بیشتر است و خطرناک‌ترین سلاح‌های عصر و زمان ما را در هم می‌شکند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۵۲۱). آیه‌هایی از قرآن، نشان ارزشی بودن وجود روحیه شهادت‌طلبی و فرهنگ آن در افراد و جامعه اسلامی است (بقره، ۲۰۷؛ صف، ۱۰-۱۲؛ توبه، ۲۴). برای نمونه خداوند متعال می‌فرماید: «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا؛ در میان مؤمنان مردانی هستند که بر سر عهده‌ای که با خدا بسته‌اند صادقانه ایستاده‌اند. بعضی پیمان خود را به آخر بردند (و شهید شدند) و بعضی دیگر در انتظار هستند و هرگز تغییر و تبدیلی در عهد و پیمان خود نداده‌اند» (احزاب، ۲۳). در این آیه کار دو گروه از مؤمنان ارج نهاده شده است.

گروه اول مؤمنانی هستند که در پی عهدی که با خدا و رسولش در دفاع از دین او و پشت‌نکردن به دشمن تا سرحد جان بسته بودند، تا پای جان ایستادگی کردند و پیمان خویش را با شهادت به پایان بردند و صداقت خود را بدین گونه به اثبات رساندند. گروه دوم مؤمنانی هستند که در عهد خویش، هیچ گاه سست نشدند؛ بلکه برای اثبات صداقت خویش، منتظر شهادت و پیوستن به برادران شهید خود هستند و می‌خواهند پیمانشان را با خون خود امضا کنند. این کار آنان جز شهادت‌طلبی تفسیر دیگری را بر نمی‌تابد؛ ستایش و تمجید خداوند از کار آنان نیز ثابت‌کننده ارزشی بودن این روحیه و مرضی خدا بودن کار آنان است (مکارم، ۱۳۸۲، ج ۱۷، ص ۲۴۵).

امام خمینی علیه السلام شهادت را حرکتی رو به پیروزی و مایه سعادت می‌داند (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۷، ص ۳۶). مقام معظم رهبری نیز شهادت را نقطه مقابل فرهنگ فردگرایی غربی می‌داند؛ «زیرا انسان در فرهنگ فردگرایی غرب، همه چیز را برای خود می‌خواهد و با محاسبه شخصی می‌سنجد؛ اما در فرهنگ شهادت مایه گذاشتن از خود برای سرنوشت جامعه و برای سرنوشت مردم است. با عمومی شدن فرهنگ شهادت هرگز کشور متوقف نخواهد شد؛ به عقب بر نخواهد گشت و پیش خواهد رفت (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱۱/۲۷)؛ از این رو در مکتب شهید سلیمانی یکی از عناصر گرایشی مقاومت، شهادت‌طلبی به معنای واقعی آن است. ایشان شهادت‌طلبی را امری آگاهانه، اختیاری و خودجوش در راه مقدس دانسته و تنها یک حرکت نمادین و شعاری نمی‌داند. ایشان راز شهیدشدن را در شهیدبودن و شهیدزیستن می‌داند.

بنابراین در مکتب اسلام، شهادت‌طلبی در بطن خود اسطوره‌یابی، الگوسازی درون‌متنی و فرامتنی را دارد و موجبات ایجاد موج اسلام‌گرایی و آزادی‌خواهی را در جهان فراهم کرده و می‌تواند روح مرده و خسته بسیاری از مردم و کشورهای جهان را بیدار و با ایجاد رابطه ذهنی قوی در میان آنها، به تعاملی مستحکم تبدیل گرداند و مستضعفان را در مقابله با مستکبران یاری کند (درزی کلایی و آقا حسینی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۴)؛ از این رو در مکتب شهید سلیمانی، شهادت‌طلبی نقش‌گرایشی در پایداری و مقاومت

دارد و چنین گرایشی، یعنی اکتفانکردن به واقعیت‌های موجود، حرکت و تکاپو در اصلاح جامعه و آینده روشن از شاخصه‌های انتظاراست (عرفان و فلاح، ۱۳۹۳، ص ۱۱).

۳-۲. تحلیل قرآنی تأثیر استکبارستیزی بر انتظار

استکبارستیزی مؤلفه‌ای قرآنی (ر.ک: قصص، ۵؛ حج، ۴؛ نسا، ۷۶؛ فصلت، ۴۳) و از مهم‌ترین اهداف رسالت انبیا و جزئی از حقایق دین مبین اسلام است؛ زیرا آموزه‌های توحیدی قرآن به هیچ وجه با استکبار و خودکامگی سازگار نیست. در جهان امروز استکبار جهانی با تفکر و روحیه استکباری خود با حمله و غارت ملت‌ها، تفرقه‌افکنی، دروغ‌پراکنی، توسعه بی‌بند و باری، گمراهی جوامع بشری، منفعت‌طلب و غیره اهداف خود را دنبال می‌کند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۳۳۴). خداوند نیز در قرآن کریم نفی هرگونه سلطه کافران بر مسلمانان و جامعه انسانی را رد می‌کند: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»؛ و هرگز خداوند را برای کافران راه تسلطی (در حجت و برهان) بر مؤمنان قرار نخواهد داد» (نساء، ۱۴۱)؛ در گام بعدی، ایستادگی در برابر مستکبران را امر می‌کند و هر نوع تجاوزگری و استکبار را ممنوع می‌کند: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَفْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»؛ و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند، بجنگید و (وقت جنگ از حدود شرعی و قوانین عقلایی جنگ) تجاوز نکنید که خداوند تجاوزکاران را دوست ندارد» (بقره، ۱۹۰). تا آن جامعه فاضله و آرمانی محقق گردد.

استکبارستیزی در مکتب شهید سلیمانی، عنصری تعطیل‌ناپذیر بوده و همچنان مانده است. ایشان قبل از شهادت در مبارزه با طاغوتیان و اشرار داخلی و خارجی بود و خود و همزمانش را مرد در میدان می‌دانست و در آخر نیز «حتی با شهادتشان استکبار را شکست دادند؛ زیرا رئیس‌جمهور آمریکا اقرار می‌کند که با خرج دلارهای فراوان در عراق با بودن این سردار چیزی عایدش نشده است؛ به طوری که مجبور می‌شود شبانه از یک پایگاه آمریکایی در عراق دیدن کند. تشیع عجیب و فراموش‌نشدنی سردار، ژنرال‌های جنگ نرم استکبار را متحیر کرد. این تشیع اولین سیلی سختی بود که توسط

ملت به آمریکا زده شد و هیمنه استکباری جهانی شکسته شد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۹/۲۶).

از آنچه گفته شد می‌توان دریافت که در فرهنگ قرآن و مکتب اسلام استکبارستیزی و نفی هرگونه تسلط طاغوت، نوعی از مقاومت است و از سویی انتظار نگاه روشن و امیدوارانه به جامعه‌ای دارد که آرمانش رسیدن به مدینه فاضله مهدوی است (بالادستیان و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۰)؛ پس در مکتب شهید سلیمانی نیز استکبارستیزی، عنصری گرایشی است که هر نوع وادادگی و سازش با حکومت طاغوتی را مطرود می‌داند و این مقاومت موجب استقرار فرهنگ انتظار در سطوح مختلف جامعه می‌شود.

۳-۳. تحلیل قرآنی تأثیر عزت‌طلبی بر انتظار

عزت به معنای نیرومندی، نفوذناپذیری و پیروزی است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۳۷۴). از آنجا که عزت از آن خداست، هر کسی که در این مسیر گام بر می‌دارد، باید تنها از او طلب عزت کرد: «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا» (فاطر، ۱۰)؛ و در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون، ۸). بزرگ‌ترین عزت همکاری و همیاری برای گسترش دعوت حق و ایستادگی در برابر باطل است (آل عمران، ۲۶)؛ پس بدیهی است که عزت زمانی محقق می‌شود که آنان در ایمانشان ثبات قدم داشته باشند و در برابر دشمنان ایستادگی کنند (سحرخوان، ۱۳۹۹، ص ۱۸۱). در اسلام مقاومت علت عزت و قدرت است. اسلام دینی نیست که بگوید اگر کسی به طرف راست چهره‌ات سیلی زد، طرف چپ را جلو ببر، و دینی نیست که بگوید کار خدا را به خدا و کار قیصر را به قیصر وا بگذار و دینی نیست که ایده مقدس اجتماعی نداشته باشد و یا کوشش در راه دفاع یا بسط آن ایده را لازم نشمارد. هیچ دینی به اندازه اسلام، امت خویش را به سوی قوت نخوانده است (مطهری، ۱۳۸۱، صص ۱۹ و ۲۶). در منطق قرآن، عزت واقعی متعلق به خداوند و به هر کسی است که در جبهه‌خدایی قرار می‌گیرد. در مصاف بین حق و باطل، بین جبهه خدا و جبهه شیطان، عزت متعلق به کسانی است که در جبهه‌خدایی قرار می‌گیرند (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۳/۱۴).

یکی دیگر از مؤلفه‌های گرایشی مهم مقاومت در مکتب حاج قاسم، «عزت‌طلبی»

است. ایشان دربارهٔ کسب عزّت، می‌فرماید: «شهدا، محور عزّت و کرامت همه ما هستند؛ نه برای امروز، بلکه برای همیشه. اینها به دریای واسعه خداوند سبحان اتصال یافته‌اند. آنها را در چشم، دل و زبان خود بزرگ ببینید؛ همان‌گونه که هستند. فرزندانان را با نام آنها و تصاویر آنها آشنا کنید. به فرزندان شهدا که یتیمان همه شما هستید، به چشم ادب و احترام بنگرید. به همسران و پدران و مادران آنان احترام کنید» (ر.ک: وصیت‌نامهٔ شهید سلیمانی)؛ پس در مکتب شهید سلیمانی عزّت‌طلبی، نقش تحریری در برانگیختن عواطف جمهور، جهت پذیرش اصلاحات و ساختارهای جدید منطبق با فطرت و شریعت دارد.

۴. تحلیل قرآنی از تأثیر عناصر رفتاری مقاومت بر انتظار

مراد از عناصر رفتاری، حاصل اعمال آزادی و اختیاری هستند که با بینش و گرایش مبتنی بر اعتقادات و تمایلات فردی و مکتبی به بار می‌نشینند. از جمله مهم‌ترین عناصر رفتاری تأثیرگذار بر انتظار «استقرار حکومت اسلامی» و «اقتدار و توان‌مندی» است که در ادامه به بررسی آن خواهیم پرداخت:

۴-۱. تحلیل قرآنی تأثیر استقرار حکومت اسلامی بر انتظار

در قرآن کریم امت‌سازی و برپایی حکومت اسلامی از مهم‌ترین عناصر رفتاری مقاومت است. مفسران، حاکمیت در دین را با استناد به آیهٔ «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» و با آنها بجنگید تا هیچ نوع کفر و فساد و ناامنی باقی نماند و دین (رسمی فراگیر) یکسره از آن خدا باشد؛ پس اگر باز ایستند، خداوند به آنچه می‌کنند بیناست» (انفال، ۳۹). مواردی همچون استقرار شریعت اسلام (ططاوی، ۱۹۹۷م، ج ۶، ص ۸۵)، استقرار اطاعت خدا و شرع (ابن‌عطیه، ۱۴۲۲ق، ج ۲، ص ۵۳۱)؛ انقیاد و تسلیم مداوم برای خدا (جصاص، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۳۲۵)؛ استقرار اسلام و اعتلای کلمهٔ الله (ابن‌کنیر، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۸۸) تفسیر کرده‌اند. این اهداف جز با تأسیس نظام و حکومت اسلامی محقق نمی‌شود (یوسفی‌مقدم، ۱۳۹۹، ص ۶۵) و از سویی انتظار، یعنی آماده‌باش کامل

در راستای تحقق حکومت اسلامی تحت فرماندهی امامی که هر لحظه ظهورش متوقع است. وقتی علی بن یقطين از امام کاظم علیه السلام علت محقق نشدن وعده‌های فرج را پرسید، امام چنین تبیین می‌کند که شیعه همواره باید در آمادگی مستمر باشد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ص ۳۶۹). در واقع یکی از دغدغه‌های اصلی شیعه، زمینه‌سازی حکومت اسلامی است و هدف از این دغدغه، نفی حاکمیت طاغوت و نهادینه‌سازی مقاومت است (عرفان و فلاح، ۱۳۹۳، ص ۲۸). برخی از آنها بر این باورند که اسلام حق دارد مردم را از پرستش غیر خدا خارج و به پرستش خدای یگانه در آورد تا ربوبیت خدا اعلان و مردم را آزاد کنند؛ زیرا عبادت خدا جز با تشکیل نظام اسلامی، صورت واقعی نمی‌یابد (سید قطب، ۱۴۱۲ق، ج ۳، ص ۱۴۱۳).

در همین راستا، اعتقاد به «حاکمیت و استقرار حکومت اسلامی»، از عناصر رفتاری مهم مقاومت در مکتب حاج قاسم است. ایشان در وصیت‌نامه خود جمهوری اسلامی را مرکز استقرار اسلام و تشیع می‌داند و مردم را توصیه به حفظ آن می‌کند و می‌فرماید: «امروز قرارگاه حسین بن علی علیه السلام، ایران است. بدانید جمهوری اسلامی حرم است و این حرم اگر ماند، دیگر حرم‌ها می‌مانند. اگر دشمن، این حرم را از بین برد، حرمی باقی نمی‌ماند؛ نه حرم ابراهیمی و نه حرم محمدی صلی الله علیه و آله... اساس دشمنی جهان با جمهوری اسلامی، آتش زدن و ویران کردن این خیمه است. دور آن بپرخید. والله این خیمه اگر آسیب دید، بیت‌الله الحرام و مدینه حرم رسول‌الله و نجف، کربلا، کاظمین، سامرا و مشهد باقی نمی‌ماند» (نک: وصیت‌نامه شهید سلیمانی)؛ بنابراین استقرار حکومت اسلامی از اهداف و غایات رفتاری منتظران واقعی است. انقلاب اسلامی و دفاع مقدس از ارزش‌ها و مقدسات نمونه عینی و مقدمه‌سازی حکومت مهدوی و تمدن نوین اسلامی است.

۲-۴. تحلیل قرآنی تأثیر اقتدار و توانمندسازی بر انتظار

اقتدار، در شمار واژگان علوم سیاسی - اجتماعی است و همان توانایی اعمال نفوذ در دیگران و نوعی از قدرت است. در قرآن کریم اقتدار، ضامن جلب امداد و نصرت

الهی (انفال، ۶۰) (حج، ۴۰)، مایه ترس دشمنان و عامل حفظ استقلال، مانع وابستگی (نساء، ۱۴۱) و ضامن ریشه کنی ظلم (حج، ۴۱) است (محمودی خراسانی، ۱۳۸۹، صص ۲۲-۲۵). خداوند در قرآن به صراحت فرمان کسب قدرت و ابزار و لوازم آن را ابلاغ می‌کند و می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ؛ هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با آنها [دشمنان]، آماده سازید!...» (انفال، ۶۰) امر عامی است به مؤمنین که در قبال کفار به قدر توانایشان به آن مقدار که احتیاج دارند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۹، ص ۱۱۴) و اعداد و آمادگی‌ها برابر کفار علی‌الطلاق است (فخر رازی، ۱۴۲۰، ج ۱۵، ص ۴۹۹؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۵، ص ۱۱۴) و این راه تا قیام منجی بشریت ادامه دارد، در هندسه معرفتی امام جامعه، اقتدار جز اعمال صالحندگان است. «از این رو هر حرکت، اقدام و حرفی که در جهت وحدت، استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اقتدار امت اسلامی عمل صالح است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۰۸/۲۴).

از سویی هم «اقتدار و توانمندسازی» یکی از عناصر رفتاری مقاومت در مؤلفه انتظار است؛ زیرا برای تأثیرگذاری جهان شمولی جامعه [لازم است که در عرصه‌های مختلف، توانمند باشد؛ حال آنکه اگر جامعه ضعیف و وابسته باشد، مجبور است برای حفظ موجودیت و منافع خود در مقابل خواست بیگانگان منفعل عمل کند و نمی‌تواند دستاوردهای اسلامی را پاس دارد و آنها را در سطح جهان تبلیغ کند (سرخوان، ۱۳۹۹، ص ۱۷۶). پس، امید و انتظار، انسان را در ادامه مقاومت در برابر سلطه شیطان‌صفتان و اضمحلال ایشان، تا رسیدن به وعده الهی توانمند می‌سازد. پس انتظار، بدون استقامت همچون پوسته‌ای بدون مغز و قالبی بی‌محتواست، کسی که در مسیر انتظار مقاومت خود را از دست دهد، انتظار را نیز از دست داده است؛ از این رو جوهره اصلی انتظار مقاومت است (فلاح، عرفان، ۱۳۹۳، ص ۱۶).

در مکتب شهید سلیمانی «اقتدار و توانمندسازی»، یکی از عناصر رفتاری مقاومت بر انتظار است؛ به طوری که سپاه پاسداران در بیانیه روز جهانی قدس، ایشان را «شهید قدس» و معمار توانمندسازی جبهه مقاومت، برای آزادی بیت‌المقدس و ملت مظلوم فلسطین و محور رژیم غاصب صهیونیستی از صفحه روزگار دانست (https://hmtn.ir/1399/03/1). هدف او در میدان‌های جنگ هشت سال دفاع مقدس، سوریه، عراق، لبنان و... جز اقتدار اسلام و

ایران اسلامی نبود و مقاومت ایشان در همه سطوح نشان از آن دارد که اقتدار عنصری رفتاری در وجود منتظران واقعی است.

۵. تحلیل قرآنی از تأثیر انتظار بر مقاومت در مکتب شهید سلیمانی

از آنجا که هر فرهنگی بر سه نظام «شناخت‌ها و باورها»، «ارزش‌ها و گرایش‌ها» و «کردارها و رفتارها» مبتنی است (کاشفی، ۱۳۸۴، ص ۲۷)؛ لازم است تأثیر انتظار بر نظام بینشی، گرایشی و رفتاری مقاومت در مکتب شهید سلیمانی با تحلیل قرآنی به تفصیل بررسی شود.

۵-۱. تحلیل قرآنی از تأثیر انتظار و ایجاد بینش مقاومت

نیاز و اضطراب به امام یکی از شاخصه‌های مهم بینشی در بحث انتظار است که شیعه برای تضمین ادامه و استمرار دقیق و درست راه انبیا، وجود امام معصوم را از ضروریات می‌داند و معتقد است که بر اساس حکمت متعالی و آیات قرآنی، زمین هیچ‌گاه از امام و حجت حق - ولو در عصر غیبت - خالی نمانده است. «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ (رعد، ۷) جز این نیست که تو فقط بیم دهنده‌ای (و معجزه دست خداست نه به اختیار تو و نه به انتخاب آنها) و برای هر گروهی (از جامعه بشری) راهنمایی هست (پیامبری یا امام و رهبری است)» و نیز بر اساس ادله روایی وجود امام معصوم در جامعه به منزله‌ی قلب و عقل عالم است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، صص ۱۶۹-۱۷۱) که خطاهای علمی و عملی افراد، در پرتوهدایت او اصلاح می‌شود (میرترابی، ۱۳۹۶، ص ۳۱). نگاه عمیق رهبر جامعه اسلامی دلیلی بر این ادعاست «امروز بعد از آنکه بشریت مکاتب و نحله‌های فکری گوناگون را تجربه کرده از کمونیسیم تا دموکراسی غربی تا لیبرال دموکراسی رایج در دنیا؛ با این همه ادعایی که اینها دارند احساس آسایش نمی‌کند؛ بشر با این همه پیشرفت‌های علمی حیرت‌آور که به کلی وضع زندگی را در جهان تغییر داده، احساس خوشبختی نمی‌کند؛ بشریت دچار فقر، بیماری، فحشا و گناه، بی‌عدالتی و نابرابری و شکاف طبقاتی بسیار وسیع است و قدرتها، از علم، کشفیات طبیعت و از توانایی‌های استخراج‌شده از طبیعت

سوءاستفاده می‌کنند؛ اینها موجب شده است که انسان‌ها در همه جای دنیا احساس خستگی و احساس نیاز به یک دست نجات‌بخش کنند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۱/۲۱).

انتظار از باورهای اعتقادی عمیق در مکتب شیعه و یکی از شروط پذیرش اعمال (نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۰۰) در روایات یاد شده است. این باور از آنجا که با نیاز و اضطرار به حجت حق، عجین است؛ عاملی برای ایجاد بینش مقاومت است؛ زیرا اضطرار به حجت یعنی احساس نیاز عمیق و مستمر به حجت خدا بر روی زمین که از باورهای عمیق در حوزه کلامی شیعی است (میرترابی و بهروزی لک، ۱۳۹۶، ص ۲۳) و التزام و رسیدن به این احساس، نیازمند بلوغ و درک بشر نسبت به ضرورت وجود حجت خدا و لزوم برپایی حکومت عدل و عدالت بر زمین است (میرترابی و بهروزی لک، ۱۳۹۶، ص ۲۸) و نیازمند بصیرت و معرفت قلبی به آرمان‌های موعود است (عرفان و فلاح، ۱۳۹۳، ص ۱۷).

در مکتب شهید سلیمانی نیز "نیاز و اضطرار به حجت"، عنصر پیشینی موثری در ایستادگی کردن در برابر انواع مکاتب (غربی، سلفی، تکفیری و...) و سلاطین جور و ستم است و موجب تقویت انگیزه مقاومت در درون دلهاو تحریک و نشاط در همه عرصه‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی می‌شود. سلوک فردی، اجتماعی و مجاهدت‌های حاج قاسم در تدوین یک نظام سیاسی و ساخت تمدن نوین اسلامی است. این زمینه‌سازی‌ها کمک می‌کند تا بسترسازی برای ظهور سرعت گیرد (<http://shabestan.ir/detail/News/1010744>).

در واقع این احساس نیاز، عاملی است در ایجاد انگیزه مقاومت در برابر مستکبران جهانی، این همان ارتباط دو سویه انتظار و مقاومت است، چون امید همه جریان‌ها و منابع قدرت در عالم بریده شده و به منبع اصلی معطوف می‌شود.

۵-۲. تحلیل قرآنی از تأثیر انتظار و تثبیت گرایش مقاومت

انتظار، علاوه بر آنکه عامل شناختی در ایجاد انگیزه فرهنگ مقاومت دارد، نقش بسزایی نیز در تثبیت گرایش مقاومت دارد؛ زیرا عوامل گرایشی مثل عدالت‌خواهی، امید به نصرت الهی و آمادگی همه جانبه از لوازم اصلی در تثبیت گرایش به مقاومت در آحاد جامعه است.

۵-۲-۱. تأثیر عدالت‌خواهی بر مقاومت

در قرآن ذیل آیه «لَا غَدِيلَ بَيْنَكُمْ (شوری، ۱۵)» عدالت‌خواهی نوعی از اراده الهی در برانگیختن مکاتب الهی است؛ زیرا بر طبق آیه پیامبر مأمور است که بین مردم عادلانه رفتار کند (قرآنی، ۱۳۸۸، ج ۸، ص ۳۸۶). دوره انتظار نیز، سد راهی در برابر نابرابری‌هاست. «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ؛ بگو: پروردگام به قسط و عدل فرمان داده است» (اعراف، ۲۹). میل به عدالت از اولین گرایش‌های فطری انسان است و تنفر از ظلم و بی‌عدالتی نیز در نهاد انسان قرار داده شده، پس شاید بتوان ادعا کرد یکی از مهم‌ترین علل به وجود آمدن بیشتر انقلاب‌ها در جهان بی‌عدالتی اجتماعی است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲، ج ۲۳، ص ۳۷۱). خداوند در آیه ۱۵ سوره شوری، مقاومت «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ: همان‌گونه که مأموری پایداری نما» و عدالت‌خواهی «لَا غَدِيلَ بَيْنَكُمْ: مأمورم که میان شما عادلانه رفتار کنم» را از وظایف انبیاء می‌داند و رهبر معظم انقلاب، ادامه حرکت در مسیر حق را منوط به عدالت‌خواهی دانسته «تکیه‌ی بر عدالت، اساسی‌ترین و محوری‌ترین اصل یک حرکت الهی است؛ ادامه‌ی کار همه‌ی انبیا و مصلحان بزرگ تاریخ است» (خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۰۵/۱۲).

پس عدالت، یکی از کارکردهای انتظار است و انتظار نیز خاستگاه مفهوم عدالت در جامعه منتظران است؛ زیرا از طرفی جزء اهداف نهضت جهانی منجی بوده و از طرف دیگر نقش عدالت در سازماندهی جامعه اعم از جامعه منتظر و منتظر، نقش اساسی و بی‌بدیل است (<https://rasekhoon.net/article/show>). در روایتی که از زمان تولد حضرت مهدی عجله تعالی فرجه نقل شده بر این امر تأکید شده، که حضرت وقتی متولد شد، دست به دعا برداشته و از خداوند چنین مسئلت کرد: «اللهم أنجز لی ما وعدتنی، وأتمم لی امری وثبت وطائی، واملأ الارض لی عدلاً وقسطاً» (ابن بابویه، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۴۲۸)؛ خداوند آنچه را که به من وعده دادی محقق ساز و امر (حکومت عدالت‌گستر جهانی) مرا به کمال رسان و گام‌های مرا استوار بدار و زمین را به وسیله‌ی من از عدل و داد پر ساز.

در مکتب شهید سلیمانی، «عدالت‌خواهی» یکی از شاخصه‌های انتظار، تأثیرگذار در مقاومت است و ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «از مشخصه‌های مهم اسلام ناب، در

نظریه رهبری ظلم‌ستیزی، عدالت‌خواهی، دفاع از مظلومان، امیدبخشی، از بین بردن ترس و جهل از جامعه است» (https://www.irna.ir/news/84174615)؛ عدالت‌خواهی مشخصه مهم و عنصری است که در معنویت و عقلانیت تنیده شده «اگر عدالت از عقلانیت و معنویت جدا شد، دیگر عدالتی که شما دنبالش هستید، نخواهد بود؛ اصلاً عدالت نخواهد بود» (خامنه‌ای ۱۳۸۴/۰۶/۰۸). عدالت‌خواهی در این مکتب، به همراه معنویت و عقلانیت است. شاید آنجا که در کاخ کرملین نماز ظهرش را با صلابت و غرق در معنویت خواند. اراده‌اش همین بود که به ایادی کفر بفهاند این نتیجه عدالت‌خواهی و خدا باوری است (شیرازی، ۱۳۹۹، ص ۲۷).

بنابراین در عدالت‌خواهی توامان با عقلانیت و معنویت در منتظران واقعی موجب گرایش به اقامه قسط و عدل در جامعه، مبارزه با ظلم و ستم و بی‌عدالتی‌های پنهان در سطوح مختلف می‌شود این میل و گرایش موجب تثبیت مقاومت در هر مکتبی خواهد شد.

۵-۲-۲. تأثیر امید به نصرت الهی بر مقاومت

انتظار با امید به نصرت الهی و آمادگی مستمر توام با صبر و بردباری، مقاومت را بین شیعیان نهادینه‌سازی و تثبیت می‌کند. خداوند نیز در آیه «لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (زمر، ۵۳) از رحمت خداوند نومید نشوید» یأس از رحمت الهی را گناه کبیره و از آن نهی می‌کند و برخی این عمل را، حرام می‌دانند (قرآنی، ۱۳۸۸، ج ۸، ص ۳۸۶). امید، بزرگترین قوه محرکه انسان است. امید به پیروزی، امید به پیشرفت و موفقیت، هر انسانی را به حرکت وادار می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۶/۲۴) و امید و پیروزی نیز در گرو صبر و پایداری و آمادگی همه جانبه است «كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ؛ همواره یاری کردن مؤمنان بر عهده ما حق و لازم است» (روم، ۴۷). خداوند به مسلمانان وعده پیروزی داده و آنان را به پیروزی امیدوار کرده است.

در واقع، امید به نصرت الهی و آمادگی مستمر و همه جانبه در فرآیند انتظار، از عوامل انگیزشی است؛ زیرا در کلام رهبری بزرگ‌ترین خاصیت اعتقاد به مهدویت در

میان شیعیان، امیدآفرینی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۳/۱۴) یا در روایات صبر و مقاومت در برابر مشکلات مسیر انتظار را برترین عبادت شمرده (ر.ک: ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۰۱) و پاداش عظیمی مثل محسورشدن فرد منتظر در زمره اهل بیت علیهم‌السلام عنوان کرده‌اند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص ۳۷). امیرالمؤمنین علیه‌السلام صبر را مایه پیروزی می‌داند «واستشعروا الصبر فأنه أدعى إلى النصر» (شریف‌الرضی، ۱۳۷۹، ص ۵۱).

در مکتب شهیدسلیمانی نیز، یاس، خود باختگی و وارفتگی معنایی ندارد، بلکه با اعتقاد به آینده‌ای روشن و نگاهی امیدوارانه به سوی تشکیل جامعه آرمانی در حرکت است. امید به نصرت الهی و آمادگی مستمر همراه با ایستادگی در برابر دشمنان و مشکلات عاملی گرایشی در تثبیت مقاومت است؛ زیرا لازمه موفقیت و حرکت در هر کاری امید به پیروزی است. انسان با امید و توکل، دست به کاری بزند و قدم در راهی بگذارد، به طور قطع موفق می‌شود؛ پس امید به فرج و برقراری عدالت و برچیده‌شدن ظلم، باعث تحرك و مبارزه ملت‌ها علیه دشمنان حیات و نشاط ملت‌هاست. در مکتب سردار دلها به شهادت تاریخ، خاطرات ایشان و دوستان ایشان این امر مملوس بوده است. به عنوان مثال ذکر خاطرات ایشان که مورد نصرت و امداد الهی شبهای عملیات از رسانه ملی چند ماهی قبل شهادتشان پخش شد می‌توان اشاره کرد (<https://www.iribnews.ir/fa/news>؛ <https://navideshahed.com/fa/news>).

پس، روح و جوهر اصلی انتظار، «مقاومت» و «صبر» است. کسی که منتظر تحقق یافتن هدف آرمانی است باید تا فرا رسیدن زمان پیداشدن هدف و شکل گرفتن آرمان، پایداری و شکیبایی کند و تاب و توان را از دست ندهد (رضوانی، ۱۳۹۰، ص ۹۰) و از سویی صبر با امید به نصرت الهی در هم تنیده شده‌اند؛ زیرا این امید به نصرت الهی و وعده الهی در گرو مقاومت و ثبات قدم در برابر دشمن است (سحرخوان، ۱۳۹۹، ص ۱۱۷) این همان ارتباط دو سویه انتظار و مقاومت است.

۳-۵. تحلیل قرآنی انتظار و استقرار رفتارهای مقاومت

ماحصل عوامل بینشی و گرایشی در انتظار عوامل کنشی و رفتاری هستند که موجب

استقرار رفتارهای مقاومت اسلامی در سطح جامعه می‌شوند که مهم‌ترین آن دفاع از مستضعفین و احیای حاکمیت حق است.

۵-۳-۱. تأثیر احیای حاکمیت حق بر انتظار

یکی از کارکردهای اساسی انتظار فرج این است که فهم صحیح و قرائت درستی از دین ارائه می‌دهد. جامعه اسلامی را به سمت اهداف والای الهی و برپایی تمدن نوین اسلامی رهنمون می‌شود. در این راستا تربیت نظام فکری شیعه در مدرسه اهل بیت علیهم‌السلام بر اساس اصل اساسی انتظار بوده و آمادگی مستمر که بزرگ‌ترین فرهنگ‌سازی نوین شیعه در مبارزه با ظالمان و حاکمان طاغوت است، مستلزم استقرار رفتارهای مقاومت و احیای حاکمیت حق است (عرفان و فلاح، ۱۳۹۳، ص ۲۸). مبارزه با ستمگران که به پشتوانه زر و زور و تزویر و به قیمت استثمار و استعمار ملت‌ها و غارت ثروت‌های آنان، راه خدا را سد کرده و همواره با حق و عدل مقابله کرده‌اند، از ارزش‌های قرآنی و اسلامی است (محمودی خراسانی، ۱۳۸۹، ص ۱۷۶). در واقع دفاع مستضعفان عالم یکی از اصول و مبانی دین اسلام است: «مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ وَالَّذِيْنَ مَعَهُ اَشِدَّاءُ عَلٰى الْكٰفِرِيْنَ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ؛ مُحَمَّد فرستاده خداست و کسانی که همراه اویند، در برابر کفار نیرومند و سرسخت و در میان خودشان مهربان‌اند» (فتح، ۲۹). این آیه دلالت دارد بر اینکه سیره مؤمنان با کافران شدت و با مؤمنان رحمت است: «وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ؛ چرا در راه خدا و (در راه) مردان و زنان و کودکانی که (به دست ستمگران) تضعیف شده‌اند، پیکار نمی‌کنید؟» (نساء، ۷۵). این آیه شریفه تحریکی بر قتال و مبارزه با مستکبران است که با تعبیر استفهام آورده شده است؛ استفهامی که به یاد شنونده می‌آورد که قتالشان را که در راه خداست، فراموش نکنند» (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۴، ص ۴۱۶).

استقرار رفتارهای مقاومت یکی از رسالت‌های مکتب شهید سلیمانی است. وی رسالت نیروی قدس را استمرار رسالت رسول عظیم‌الشان اسلام و اولیای معظم ایشان می‌داند. این رسالت همان مقابله با ظلم و دشمنان اسلام، ترویج اسلام و فرهنگ اسلامی، تجهیز مسلمانان از خودشان، دفاع از مستضعفان در برابر مستکبران و شکست

مستکبران است (شیرازی، ۱۳۹۹، ص ۷۸). این مکتب که مکتب جهاد و مبارزه در راه خداست، عمری در این مسیر حرکت کرد و از مظلومان ایران، لبنان، سوریه، عراق و یمن دفاع کرد و در این راه به شهادت رسید. این مطلب در سراسر زندگی و حضور او در جبهه‌های ایران، تبلور یافته است (رضایی اصفهانی، ۱۳۹۹، ص ۱۷)؛ بنابراین در مکتب شهید سلیمانی، انتظار موجب استقرار رفتاری مقاومت اسلامی در اقصای مختلف ملت‌ها می‌شود و حاکمیت دین خدا و دفاع از مستضعفان عالم که از غایت‌های عملی مقاومت است، جزو آرمان‌های این مکتب است. هدف والای ایشان، ترویج اسلام و فرهنگ ناب اسلامی و حاکمیت دین مبین اسلام در سراسر جهان و دفاع از مظلومان عالم بود و استقرار این غایت ارزشمند، معلول اعتقاد ایشان به حاکمیت مصلح جهانی به اذن خدا و انتظار است.

عموم مسلمانان و شیعیان به طور ویژه منتظرند که عدل، علم، توحید، ایمان، برابری و برادری سراسر گیتی را فراگیرد و آن رهبری که وعده ظهورش در قرآن و صدها احادیث معتبر وارد شده است، ظاهر شود و آیین توحیدی اسلام را در شرق و غرب جهان گسترش دهد و امت، حکومت، قانون و نظام واحد تمام افراد بشر را متحد سازد. تا امروز این فکر و این عقیده و ایمان عامل بقای شیعه و پایداری و استقامت او شده است (صافی گلپایگانی، ۱۳۶۵، ص ۵۱). در واقع حاکمیت دین خدا و دفاع از مستضعفان عالم از عناصر رفتاری انتظار و از مطالبات و آرمان‌های مکتب مبین اسلام است که تأثیر بسزایی در استقرار اندیشه مقاومت اسلامی در جوامع اسلامی دارد.

نتیجه‌گیری

مکتب شهید سلیمانی برخاسته از اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و تربیت یافته در مکتب امامین انقلاب، دارای فرایندی از جنس مقاومت و ایستادگی و برآیند انتظار است. نوشتار حاضر با بررسی‌های قرآنی و واکاوی‌هایی در سیر و سلوک فکری و رفتاری شهید سلیمانی، به نتایج قابل توجه و رابطه دو سویه‌ی انتظار و مقاومت دست یافته و ثابت کرده که مقاومت اسلامی، با عناصر بینشی و معرفتی مانند خدامحوری، ولایت‌مداری و

شهادت‌طلبی، می‌تواند ایدئولوژی و آرمان‌خواهی را در اذهان منتظران ایجاد کند و با عناصر گرایشی و انگیزشی مانند عزت‌طلبی و استکبارستیزی، زمینه را برای تغییر وضعیت کنونی و پذیرش ساختارهای نو برای منتظران مصلح جهانی آماده سازد و با استقرار حکومت اسلامی و اقتدار و توان‌مندسازی جامعه اسلامی، تمدن نوین اسلامی را پایه‌گذاری کند. در واقع مقاومت زمینه‌ساز حرکت و مسیر انتظار است.

انتظار نیز از طریق اقتناع، بینش و شناخت‌هایی مثل نیازمندی و اضطرار به حجت و امام می‌تواند انگیزه مقاومت را در اذهان و آحاد مردم ایجاد کند و از طریق احساسات و عواطفی مثل عدالت‌خواهی و امیدداشتن به نصرت الهی، مقاومت را تثبیت و نهادینه سازد و با دفاع از مستضعفان و نفی طاغوتیان و احیای حاکمیت حق رفتارهای مقاومت را در سطوح مختلف جامعه جایگزین و مستقر کند؛ به عبارت دیگر انتظار و امیدداشتن به ظهور منجی بشریت و تحقق مکتب ناب محمدی در تمام عرصه گیتی، علت حرکت و مقاومت جوامع اسلامی است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 portal جامع علوم انسانی

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. آلوسی، محمد بن علی. (۱۴۱۵ق). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۶۲). الخصال (محقق: علی اکبر غفاری). قم: دفتر نشر اسلامی.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه (محقق: علی اکبر غفاری). تهران: اسلامیه.
۴. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴ق). تحف العقول عن آل الرسول. قم: دفتر انتشارات جامعه مدرسین.
۵. ابن عاشور، محمد طاهر. (۱۴۲۰ق). التحرير والتنوير. بیروت: مؤسسه التاريخ العربی.
۶. ابن عطیه، عبد الحق بن غالب. (۱۴۲۲ق). المحرر الوجیز فی تفسیر کتاب العزیز. بیروت: دارالکتب.
۷. ابن کثیر دمشقی اسماعیل بن عمرو. (۱۴۱۹ق). تفسیر القرآن العظیم. (ابن کثیر) (محقق: محمد حسین شمس الدین دارالکتب العلمیه). بیروت: منشورات محمد علی بیضون.
۸. ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دارصادر.
۹. اسدی، حیدر؛ رجیبی، هادی. (۱۳۹۶). نقش فرهنگ، مقاومت در امنیت داخلی جمهوری اسلامی. فصلنامه سیاست، (۱۶)، صص ۸۷-۱۰۴.
۱۰. بالادستیان، محمد امین؛ حائری پور، محمد مهدی و یوسفیان، مهدی. (۱۳۹۳). نگین آفرینش. قم: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام.
۱۱. جصاص، احمد بن علی. (۱۴۰۵ق). احکام القرآن. بیروت: دار احیاء العربی.
۱۲. جعفری، محمدا صابر. (۱۳۹۷). کارکردهای مهدویت در اصلاح و تغییر رفتارهای فردی و اجتماعی در دوران غیبت. فصلنامه پژوهش‌های مهدوی، (۲۴)، صص ۷-۳۶.

۱۳. جلالیان، علیرضا. (۱۳۹۹). برای گمنامی مجاهدت می کرد، فصلنامه معراج اندیشه، (۷)، صص ۱۸-۲۰.
۱۴. جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۴۰۷). الصحاح تاج اللغه وصحاح العربیه. بیروت: دارالعلم للملایین.
۱۵. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۶/۰۶/۲۴). دیدار مسئولان مرکز جهانی علوم اسلامی با رهبر انقلاب، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/r02905>
۱۶. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۴/۰۵/۱۲). بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/x53202>
۱۷. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۴/۰۶/۰۸). بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/d47718>
۱۸. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۷/۰۵/۲۷). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز نیمه‌ی شعبان، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/t45065>
۱۹. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۱/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم بیست و سومین سالگرد رحلت امام خمینی علیه‌السلام، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/h23423>
۲۰. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۱/۰۷/۲۳). بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/s90845>
۲۱. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۱/۰۸/۲۳). بیانات در چهارمین نشست اندیشه‌های اسلامی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/x29082>
۲۲. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۳/۱۱/۲۷). بیانات در دیدار اعضای ستادهای «کنگره شهدای امور تربیتی»، «کنگره شهدای دانشجو»، و «کنگره شهدای هنرمند» برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/h19878>

۲۳. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۴/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی علیه السلام، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/m99230>
۲۴. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی علیه السلام، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/a94697>
۲۵. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۰۸/۲۴). بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/k09423>
۲۶. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۱۰/۱۸). بیانات در جمع مردم قم: برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/p27610>
۲۷. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸/۱۰/۲۷). خطبه‌های نماز جمعه تهران: برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/r78087>
۲۸. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۹/۰۱/۲۱). سخنرانی تلویزیونی به مناسبت ولادت حضرت امام زمان علیه السلام: برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/r28003>
۲۹. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۹/۰۹/۲۶). بیانات در دیدار دست‌اندرکاران مراسم سالگرد شهادت حاج قاسم سلیمانی و خانواده شهید سلیمانی، برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://b2n.ir/b13443>
۳۰. خانی، علی؛ محمدی، حمیدرضا. (۱۳۹۹). بازشناسی مؤلفه‌های مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر بیانات امام خامنه‌ای مدظله‌العالی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، (۸۶)، صص ۵-۳۷.
۳۱. دانشمندی، زهره؛ فریفته، هدایتی. (۱۳۹۹). مکتب سردار سلیمانی از نگاه برجسته جبهه مقاومت. مجله مطالعات دینی رساله، (۵۶)، صص ۹-۴۷.
۳۲. خمینی، روح‌الله. (۱۳۶۸). صحیفه نور. تهران: مؤسسه نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۳۳. درزی کلایی، محمدرضا؛ آقاحسینی، علیرضا. (۱۳۹۱). تاثیر شهادت طلبی از دیدگاه امام

- خمینی علیه السلام در تغییر مفهوم قدرت از منظر تئوری سازه‌انگاری. فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، (۳۱)، صص ۹۱-۱۰۶.
۳۴. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۳). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
۳۵. رضایی‌اصفهانی، محمدعلی. (۱۳۹۹). «مبانی و اصول قرآنی مکتب شهید سلیمانی». نشریه قرآنی کوثر، (۶۷)، صص ۵-۲۲.
۳۶. رضوانی، علی‌اصغر. (۱۳۹۰). موعودشناسی و پاسخ به شبهات. قم: جمکران.
۳۷. زبیدی، محمدمرتضی. (۱۴۲۸ق). تاج العروس فی شرح القاموس. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۳۸. سحرخوان، محمد. (۱۳۹۹). راهبردهای مقاومت در دوره انتظار از منظر قرآن کریم. فصلنامه تخصصی قرآن و حدیث، (۲)، صص ۱۶۶-۱۹۱.
۳۹. سلیمیان، خدامراد. (۱۳۹۲). بررسی مفهوم انتظار در فرهنگ مهدویت، <http://www.isca.ac.ir>
۴۰. سیدقطب، ابراهیم حسین. (۱۴۱۲ق). فی ضلال القرآن. قاهره: دارالشروق.
۴۱. شریف‌الرضی، محمد بن حسین. (۱۳۷۹). نهج البلاغه، (مترجم: سید کاظم ارفع). قم: انتشارات فیض کاشانی.
۴۲. شیرازی، علی. (۱۳۹۹). شاخص‌های مکتب شهید سلیمانی. قم: انتشارات خط مقدم.
۴۳. صافی‌گلپایگانی، لطف‌الله. (۱۳۶۵). انتظار عامل مقاومت و حرکت. قم: بنیاد بعثت.
۴۴. طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن (مترجم: محمدباقر موسوی). بیروت: مؤسسه اعلمی للمطبوعات.
۴۵. طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن (چاپ سوم). تهران: انتشارات مرتضوی.
۴۶. طنطاوی، محمدسید. (۱۹۹۷م). التفسیر الوسیط للقرآن الکریم. قاهره: نهضة مصر.
۴۷. عرفان، امیرمحسن؛ فلاح، محمدعلی. (۱۳۹۳). نقش تبیین گفتمان انتظار در مهندسی فرهنگ مقاومت. فصلنامه انتظار موعود، (۴۷)، صص ۷-۳۱.
۴۸. غلامرضایی، قاسم. (۱۳۹۸). سلیمانی مکتب مقاومت اسلامی. نشریه کیهان فرهنگی، (۳۹۶)، صص ۵۰-۵۱.

۴۹. فخر رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر. (۱۴۲۰ق). مفاتیح الغیب. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۵۰. قرائتی، محسن. (۱۳۸۸). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۵۱. کاشفی، محمدرضا. (۱۳۸۴). تاریخ تمدن اسلامی. قم: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی.
۵۲. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی. تهران: طه اسلامیه.
۵۳. کیانی، حسین؛ میرقادری، سیدفضل‌الله. (۱۳۹۱). بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در قرآن. فصلنامه ادبیات دینی، ش ۱، صص ۶۹-۹۷.
۵۴. گودرزی، محسن و همکاران. (۱۳۹۶). طراحی الگوی استکبارستیزی جمهوری اسلامی ایران از منظر قرآن. فصل‌نامه مطالعات دفاعی، (۶۹)، صص ۳۰۷-۳۳۶.
۵۵. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحارالانوار. بیروت: بی‌نا.
۵۶. محمدی، محمدعلی. (۱۳۹۹). مولفه‌های نقش‌آفرین فرهنگ جهادی در تقویت مقاومت اسلامی در سپهر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای. فصل‌نامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، (۳۳)، صص ۹۱-۱۱۱.
۵۷. محمودی خراسانی، محمد. (۱۳۸۹). عوامل اقتدار ملی. قم: کتاب آشنا.
۵۸. مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸). تحقیق فی الکلمات القرآن‌الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۵۹. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۰). فطرت. تهران: انتشارات صدرا.
۶۰. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۷). مجموعه آثار. تهران: انتشارات صدرا.
۶۱. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۱). شهید. تهران: انتشارات صدرا.
۶۲. معین، محمد. (۱۳۸۱). فرهنگ فارسی معین. تهران: ادنا.
۶۳. مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۲). تفسیرنمونه. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۶۴. میرترابی، زهره؛ بهروزی لک، غلامرضا. (۱۳۹۶). جایگاه و کارکرد اضطرار به حجت در فرهنگ انتظار. فصل‌نامه علمی پژوهشی انتظار موعود، ش ۵۸، صص ۲۳-۴۳.
۶۵. نعمانی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۹۷). الغیة. (محقق و مصحح: علی‌اکبر غفاری). تهران: نشر صدوق.

۶۶. هدایتی، احمدرضا. (۱۳۹۳). آشنایی اجمالی با مفهوم مکتب. وبگاه شخصی.

(www.rahtoosh.com)

۶۷. یوسفی مقدم، صادق. (۱۳۹۹). جایگاه و اهداف مقاومت از دیدگاه مفسران با تاکید بر آیات

جهاد. علوم سیاسی، (۹۱)، صص ۵۸-۷۵.

68. <http://navideshahed.com/fa/news>

69. <http://www.iribnews.ir/fa/news>

70. <http://rasekhoon.net/article/show>

71. <http://shabestan.ir/detail/News/1010744>

References

* The Holy Quran

1. Alusi, M. (1415 AH). *Rouh al-Ma'ani fi Tafsir al-Qur'an*. Beirut: Dar al-Kotob al-Ilmiyah. [In Arabic]
2. Asadi, H., & Rajabi, H. (1396 AP). The role of culture, resistance in the internal security of the Islamic Republic. *Journal of Politics*, 16, pp. 87-104. [In Persian]
3. Baladastian, M. A., & Haeripour, M. M., & Yousefian, M. (1393 AP). *The jewel of creation*. Qom: Publications of Hazrat Mehdi Mo'oud Cultural Foundation. [In Persian]
4. Daneshmandi, Z., & Farifteh, H. (1399 AP). Sardar Soleimani's school from the prominent point of view of the Resistance Front. *Journal of Media Religious Studies*, 56, pp. 9-47. [In Persian]
5. Darzi Kalaei, M. R., & Aghahosseini, A. R. (1391 AP). The effect of seeking martyrdom from Imam Khomeini in changing the concept of power from the perspective of constructivistic theory. *Journal of Islamic Revolution Studies*, 31, pp. 91-106. [In Persian]
6. Dehkhoda, A. A. (1373 AP). *Dehkhoda dictionary*. Tehran: University Tehran. [In Persian]
7. Erfan, A. M., & Fallah, M. A. (1393 AP). A role of explaining the discourse of the waiting in the engineering of resistance culture. *Entezare Mow'ud*, 47, pp. 7-31. [In Persian]
8. Fakhr Razi, A. (1420 AH). *Mafatih al-Qayb*. Beirut: Dar Ihya al-Toras al-Arabi. [In Arabic]
9. Gholamrezaei, Q. (1398 AP). Suliman, Islamic Resistance School. *Journal of Keyhane Farhangi*, 396, pp. 50-51. [In Persian]
10. Goodarzi, M. et al. (1396 AP). Designing the "model" of arrogance of the Islamic Republic of Iran from the perspective of the Qur'an. *Journal of Defense Studies*, 69, pp. 307-336. [In Persian]
11. Hedayati, A. R. (1393 AP). *A brief introduction to the concept of school*. Personal website. (www.rahtoosh.com). [In Persian]

12. <http://rasekhoon.net/article/show>
13. <http://navideshahed.com/fa/news>
14. <http://shabestan.ir/detail/News/1010744>
15. <http://www.iribnews.ir/fa/news>
16. Ibn Ashour, M. T. (1420 AH). *Al-Tahrir va al-Tanwir*. Beirut: Institute of Arab History. [In Arabic]
17. Ibn Atiyah, A. (1422 AH). *Al-Muharar al-Wajiz fi Tafsir al-Kitab al-Aziz*. Beirut: Dar al-Kotob. [In Arabic]
18. Ibn Babewaiyyah, M. (1362 AP). *Al-Khisal*. (Ghaffari, A. A, Ed.). Qom: Islamic Publishing Office. [In Persian]
19. Ibn Babewaiyyah, M. (1395 AP). *Kamaluddin va Tamam al-Na'ameh*. (Ghaffari, A. A. Ed.). Tehran: Islamieh. [In Persian]
20. Ibn Kathir Dameshqi, E. (1419 AH). *Tafsir al-Quran al-Azim*. (Ibn Kathir) (Shamsuddin, M. H. Ed.) Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah. Beirut: Mohammad Ali Beizun Publications. [In Persian]
21. Ibn Manzoor, M. (1414 AH). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar Sader. [In Arabic]
22. Ibn Shuba Harani, H. (1404 AH). *Tohaf al-Uqul an Ale al-Rasul*. Qom: Teachers Association Publications Office. [In Arabic]
23. Jafari, M. S. (1397 AP). Functions of Mahdism in correcting and changing individual and social behaviors during the Occultation Era. *Journal of Mahdavi Research*, 24, pp. 7-36. [In Persian]
24. Jalalian, A. R. (1399 AP). He did jihad for anonymity, *Journal of Meraje Andisheh*, (7), pp. 18-20. [In Persian]
25. Jasas, A. (1405 AH). *Ahkam al-Qur'an*. Beirut: Dar Ihya al-Toras al-Arabi. [In Arabic]
26. Johari, E. (1407 AH). *Al-Sahah Taj al-Loqah va Sahah al-Arabiyyah*. Beirut: Dar al-Ilm le al-Mala'een. [In Arabic]
27. Kashefi, M. R. (1384 AP). *History of Islamic Civilization*. Qom: Publications of the World Center of Islamic Sciences. [In Persian]

28. Khamenei, S. A. (08/06/1384 AP). *Statements in the meeting between the President and members of the Cabinet*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/d47718>. [In Persian]
29. Khamenei, S. A. (12/05/1384 AP). *Statements at the ceremony of ratification of the Presidential Decree*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/x53202>. [In Persian]
30. Khamenei, S. A. (14/03/1391 AP). *Statements at the 23rd anniversary of the death of Imam Khomeini*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/h23423>. [In Persian]
31. Khamenei, S. A. (14/03/1394 AP). *Statements on the 26th anniversary of the death of Imam Khomeini*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/m99230>. [In Persian]
32. Khamenei, S. A. (14/03/1398 AP). *Statements on the occasion of the 30th anniversary of the death of Imam Khomeini*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/a94697>. [In Persian]
33. Khamenei, S. A. (18/10/1398 AP). *Statements to the people of Qom*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/p27610>. [In Persian]
34. Khamenei, S. A. (21/01/1399 AP). *TV speech on the occasion of the birth of Imam Zaman*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works <https://b2n.ir/r28003>. [In Persian]
35. Khamenei, S. A. (23/07/1391 AP). *Statements in the meeting of the youth of North Khorasan province*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/s90845>. [In Persian]

36. Khamenei, S. A. (23/08/1391 AP). *Statements in the fourth session of Islamic Thoughts*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works <https://b2n.ir/x29082>. [In Persian]
37. Khamenei, S. A. (24/06/1376 AP). *Meeting of the officials of the World Center of Islamic Sciences with the Supreme Leader of the Revolution*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/r02905>. [In Persian]
38. Khamenei, S. A. (24/08/1398 AP). *Statements in the meeting between the officials of the regime and the guests of the Islamic Unity Conference*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/k09423>. [In Persian]
39. Khamenei, S. A. (26/09/1399 AP). *Statements during the meeting of the staff of the anniversary of the martyrdom of Haj Qassem Soleimani and the family of Martyr Soleimani*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/b13443>. [In Persian]
40. Khamenei, S. A. (27/05/1387 AP). *Statements in the meeting of different segments of the people on the Sha'ban 15th*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works, <https://b2n.ir/t45065>. [In Persian]
41. Khamenei, S. A. (27/10/1398 AP). *Tehran Friday Prayer Sermons*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works <https://b2n.ir/r78087>. [In Persian]
42. Khamenei, S. A. (27/11/1393 AP). *Speeches during the meeting of the members of the "Congress of Martyrs of Educational Affairs", "Congress of Student Martyrs", and "Congress of Artist Martyrs"*. From: Information Website of the Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works. [In Persian]
43. Khani, A., & Mohammadi, H. R. (1399 AP). Recognition of the components of the school of Shahid Soleimani, based on the statements of Imam

Khamenei, the Supreme Leader of Iran, *Journal of Strategic Studies, Basij*, 86, pp. 5-37. [In Persian]

44. Khomeini, R. (1368 AP). *Sahifeh Nour*. Tehran: Imam Khomeini's Works Publishing Institute. [In Persian]

45. Kiani, H., & Mirqaderi, S. F. (1391 AP). Principles of Resistance Literature in the Qur'an. *Quarterly Journal of Religious Literature*, 1, pp. 69-97. [In Persian]

46. Koleyni, M. (1407 AH). *Usul Kafi*. Tehran: Taha Islamieh. [In Arabic]

47. Mahmoudi Khorasani, M. (1389 AP). *Factors of national authority*. Qom: Kitabe Ashna. [In Persian]

48. Majlesi, M. B. (1403 AH). *Bihar al-Anwar*. Beirut. [In Arabic]

49. Makarem Shirazi, N., & a group of writers. (1382 AP). *Tafsir Nemouneh*. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyah. [In Persian]

50. Mirtorabi, Z., & Behrozi Lak, Q. (1396 AP). The place and function of urgency to Hujjah in the culture of waiting. *Scientific Quarterly Journal of the Entezare Mow'ud*, 58, pp. 23-43. [In Persian]

51. Moein, M. (1381 AP). *The Persian Dictionary*. Tehran: Edna. [In Persian]

52. Mohammadi, M. A. (1399 AP). The role-playing components of jihadi culture in strengthening the Islamic resistance in the sphere of thought of Ayatollah Khamenei. *Journal of Islamic Revolution Research*, 33, pp. 91-111. [In Persian]

53. Motahari, M. (1370 AP). *Nature*. Tehran: Sadra Publications. [In Persian]

54. Motahari, M. (1377 AP). *A collection of works*. Tehran: Sadra Publications. [In Persian]

55. Motahari, M. (1381 AP). *Shahid*. Tehran: Sadra Publications. [In Persian]

56. Mustafavi, H. (1368 AP). *Tahqiq fi al-Kalamat al-Quran al-Karim*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]

57. Nu'mani, M. (1397 AP). *Al-Qaybah*. (Ghaffari, A. A, Ed.). Tehran: Sadough Publications. [In Persian]

58. Qera'ati, M. (1388 AP). *Tafsir Nour*. Tehran: Cultural Center of Lessons from the Quran. [In Persian]
59. Rezaei Esfahani, M. A. (1399 AP). "Fundamentals and Quranic principles of the school of Martyr Suleimani. *The Quranic Journal of Kawthar*, 67, pp. 5-22. [In Persian]
60. Rezwani, A. A. (1390 AP). *Mow'ud Studies and Responding to doubts*. Qom: Jamkaran. [In Persian]
61. Safi Golpayegani, L. (1365 AP). *Waiting, a Factor of resistance and movement*. Qom: Basat Foundation. [In Persian]
62. Saharkhan, M. (1399 AP). Strategies Resistance In the period of occultation from the perspective of the Holy Quran. *Journal of Quran and Hadith*, 2, pp. 166-191. [In Persian]
63. Salimian, K. (1392 AP). *A study of the concept of waiting in the culture of Mahdism*, from: <http://www.isca.ac.ir>. [In Persian]
64. Sayyid Qutb, E. H. (1412 AH). *Fi Zilal Al-Qur'an*. Cairo: Dar al-Shorough. [In Arabic]
65. Sharif Al-Radi, M. (1379 AP). *Nahj al-Balaghah* .(Arafa', S. K. Trans.). Qom: Feiz Kashani Publications. [In Persian]
66. Shirazi, A. (1399 AP). *Characteristics of Shahid Soleimani School*. Qom: Khat Moghaddam Publications. [In Persian]
67. Tabarsi, A. (1372 AP). *Majma' al-Bayan Fi Tafsir al-Quran*. (3rd ed.). Tehran: Mortazavi Publications. [In Persian]
68. Tabatabaei, S. M. H. (1390 AH). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*. (Musavi, M. B. Trans.). Beirut: A'alami le Matbu'at Institute. [In Arabic]
69. Tantawi, M. S. (1997). *Al-Tafsir al-Wasit le al-Qur'an al-Karim*. Cairo: Nahzah Misr.
70. Yousef Moghaddam, S. (1399 AP). The position and goals of the resistance from the point of view of the commentators with emphasis on the verses of jihad. *Journal of Political Science*, 91, pp. 58-75. [In Persian]
71. Zobeidi, M. M. (1428 AH). *Taj al-Arous fi Sharh al-Qamous*. Beirut: Dar al-Kotob al-Ilmiyah. [In Arabic]